

Hvilken etiker skulle man stole på?

Selv om vi går med på at fagetikere er moralske eksperter, må vi fremdeles ta stilling til hvilke moralske eksperter vi skal lytte til. (*Three philosophers* av Pietro della Vecchia. Kilde: [Wikimedia Commons](#))

DEBATT: Hvorvidt man bør «overlate etikken til etikere» avhenger ikke bare av om fagetikere faktisk er moralske eksperter. Det er også utfordringer knyttet til å vite *hvilken* etiker man skal lytte til.

Av Jakob Elster, Norsk senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo

«Etikken bør ikke overlates til etikere». Denne påstanden, fremmet av Øyvind Kvalnes i en kronikk i *Dagens Næringsliv* (5 mai 2020) forårsaket våren 2020, om ikke storm, så i hvert fall frisk bris i den norske moralfilosofiske andedammen. Debatten handlet i stor grad om hvorvidt etikere (her forstått som personer med høyere utdanning, fortrinnsvis doktorgrad, innen moralfilosofi og/eller som forsker på etikk ved akademiske institusjoner) har bedre kunnskap om hva som er rett og galt enn folk flest (først og fremst definert ved at de ikke er etikere, slik dette er definert i forrige parentes). Kvalnes påsto at det hadde de ikke, mens Espen Gamlund raskt tok til motmæle i en kronikk i *Khrono* (09.05.2020), og argumenterte for at etikere «er bedre kvalifisert enn andre til å foreta etiske vurderinger».

Dette spørsmålet – hvorvidt det finnes moralske eksperter og hvorvidt særlig moralfilosofier kan sies å være moralske eksperter – har vært diskutert lenge, med Peter Singers artikkel «Moral experts» (1972) som et viktig moderne referansepunkt. Men interessant som denne problemstillingen åpenbart er, er det en fare for at den skygger for *andre* mulige grunner til at man ikke bør overlate etikken til etikere, slik Kvalnes hevder. Jeg vil her drøfte noen andre slike grunner. For argumentets skyld, vil jeg derfor i diskusjonen legge til grunn at det finnes moralske eksperter, forstått som folk som «er bedre kvalifisert enn andre til å foreta etiske vurderinger», nettopp for å få frem at selv om man godtar dette premisset, er det ikke gitt at etikken bør overlates til etikere.

Det kan være greit å ha en klar forståelse av hva det betyr at man «overlater etikken til etikere». Jeg vil forstå uttrykket dithen at det viser til at når en person A skal treffe en beslutning om hva hen skal gjøre i et moralsk betent spørsmål, spør A en etiker (E) til råds og følger uten videre Es råd. Jeg regner det ikke som å overlate etikken til etikere hvis A tar Es råd til betraktning, vurderer selv hvor godt rådet og argumentene for det er, og lar Es råd være ett av flere elementer som inngår i As beslutningsprosess. (Jeg vil tvert imot foreslå at en slik bruk av etikere kan ha mye for seg.) Det som gjør at man med rette kan si at A overlater etikken til E er at A automatisk godtar Es konklusjon om hva som er det moralsk rette å gjøre.

Det kan innvendes at jeg da kun diskuterer en stråmann: Ingen mener vel at man helt blindt skal følge etikerens anbefaling, uten å på noen måte vurdere selv om det var en god anbefaling? (Hva om etikerens for eksempel anbefalte å ofre ens nyfødte barn til en ond demon? Om ikke annet, vil mottakeren av etikerens råd måtte ha et filter som gjør at hen ikke følger slike råd.) Et første svar er at selv om dette ikke er et realistisk scenario, kan det være en nyttig forenklet modell for å få frem noe av det som står på spill når man vurderer om man skal følge etikerens råd. Et videre svar er at argumentene jeg tar opp nedenfor også er relevante i den mer realistiske situasjonen hvor A også selv vurderer kvaliteten på Es råd, så lenge A i sin beslutningsprosess tillegger Es råd større vekt fordi de kommer fra E, som er ekspert, enn A hadde gjort hvis rådene ikke kom fra en ekspert. Altså: hvis det ikke bare er det substansielle innholdet i etikerens råd A vurderer kvaliteten av, men hvis A også tillegger Es autoritet en viss vekt, kan man si at A *i en viss grad* overlater etikken til etikerne, og at de utfordringene dette innebærer blir relevante.

Etikere er ofte uenige seg imellom

En åpenbar utfordring hvis man ønsker å overlate etikken til etikere, er at etikere ofte er uenige seg imellom. Hvordan skal man da vite hvilken etiker man skal stole på? Ett mulig svar er at ikke alle etikere er moralske eksperter. Man må derfor lytte til de etikerne som *faktisk* er moralske eksperter. Problemet er at det ikke er åpenbart hvordan man skal identifisere de ekte moralske ekspertene.

Ta for eksempel Peter Singers grunner til å tro at moralfilosof er moralske eksperter: 1) Hens «generelle trening som filosof gjør [hen] mer enn vanlig kompetent til å argumentere og identifisere feilslutninger». 2) «[Hens] spesifikke erfaring fra moralfilosofien gir [hen] en forståelse av moralske begreper og logikken i moralske argumenter»; 3) En profesjonell moralfilosof har tid til å reflektere på fulltid over moralske spørsmål. Også mellom folk som har generell trening som filosofer, lang erfaring fra moralfilosofi og tid til å reflektere over moralske spørsmål, vil man finne en stor grad av uenighet. (Det bør ikke være vanskelig for leseren å finne eksempler.) Disse tre kriteriene vil derfor ikke være tilstrekkelige for å avgjøre *hvilken* ekspert vi skal lytte til når ekspertene er uenige.

Jeg mistenker at det samme vil være tilfelle for alle måter å identifisere en moralsk ekspert på som viser til visse *egenskaper* eksperten må ha, det være seg empati, god forståelse av det saksfeltet hvor vedkommende virker som moralsk ekspert, osv. Også svært flinke moralfilosof er ofte uenige med hverandre. Dette er heller ikke rart hvis man legger til grunn at også eksperter vil

kunne ta feil av og til: En ekspert er ikke en som er ufeilbarlig, men en som oftere enn ikke-eksperter treffer rett. Dette tilsier at problemet – for en som ønsker å overlate etikken til etikere – ikke nødvendigvis er å finne ut hvem som faktisk er moralske eksperter; det kan det finnes gode kriterier for. Problemet er å finne ut hvem man skal lytte til når ulike etikere, som alle tilfredsstillende kriteriene for å regnes som ekspert – er uenige med hverandre. Dette problemet er desto vanskeligere da det er en fare for at man, menneskelig som man er, er «biased» i sitt valg av ekspert, og, mer eller mindre ubevisst, velger eksperter som vil gi råd man selv er komfortabel med. Som Scott Adams' tegneseriefigur Dilbert har uttrykt det: «90% of happiness is picking the right ethicist.» En mulig tilnærming for å identifisere den etiske eksperten man vil lytte til kan være å se på den påståtte ekspertens «track record»: Man velger å lytte til den som har vist seg å best komme til korrekte konklusjoner i etiske spørsmål. Problemet med et slikt alternativ bør være åpenbart: For å anvende et slikt kriterium måtte man allerede være i besittelse av fasiten på hva som er de korrekte konklusjoner. Men en slik fasit er vanskelig å finne på det moralske området. Dette er ganske annerledes enn andre problemstillinger hvor det også kan være vanskelig å vite hvilken ekspert man skal lytte til, men hvor det er mulig å bedømme ekspertenes «track record». Hvis for eksempel to leger gir meg ulike råd, og jeg lurer på hvilket råd jeg bør lytte til, kan jeg se på hvordan det har gått med de tidligere pasientene som har lyttet til de respektive legenes råd. Siden et dårlig medisinsk råd vil gi dårlige helsemessige konsekvenser, kan jeg slutte at den legen hvis pasienter i mindre grad ble friske etter å ha fulgt legens råd, ikke er den legen jeg bør lytte til. (Alt annet likt, selvfølgelig: Det kan jo hende at den ene legen systematisk har pasienter med dårligere prognose, og dette må man selvfølgelig ta høyde for når man vurderer hvem som gir best råd.) Imidlertid finnes det ingen tilsvarende mekanisme som gjør at det går dårlig med dem som treffer dårlige moralske beslutninger (selv om det kan finnes mekanismer som gjør at det går dårlig med dem som treffer beslutninger andre mener er moralsk dårlige), og derfor heller ingen tilsvarende måter å vurdere moralske eksperters «track record» på.

Hvorvidt og hvordan man kan identifisere moralske eksperter er en stor debatt, og jeg påstår ikke her å ha vist at man ikke kan gjøre det. Men jeg vil påstå at de som mener at vi bør stole på etikere også må påta seg oppgaven å si noe om hvordan man kan velge den etikeren man skal stole på i tilfeller der etikere er uenige med hverandre. Gjør de ikke det, har påstanden om at etikken bør overlates til etikerne liten praktisk relevans.

Man kan legge til at det ikke er nok å vite hvilke eksperter som med størst sannsynlighet har rett; man må også vite hvilke eksperter man kan stole på vil fortelle en hva som er rett på en redelig måte. Som Julia Driver skriver, er Satan kanskje en moralsk ekspert, men det er ikke ham man bør spørre til råds om hva er rett å gjøre. Det kan derfor være spesielt viktig å finne en ekspert som ikke selv har noe på spill i saken det gjelder.

Moralske beslutninger bør være ens egne

Så langt har jeg argumentert for at selv om det skulle finnes moralske eksperter, kan man ikke overlate etikken til dem, enten fordi man ikke vet *hvem* som er moralske eksperter eller fordi man ikke vet *hvilken* ekspert man skal lytte til. Men selv om det skulle finnes moralske eksperter og selv om man skulle vite hvem de er og hvem av dem man bør lytte til er det ikke sikkert at man skal overlate etikken til ekspertene. Én grunn er at det har en egenverdi at ens moralske beslutninger er *ens egne*. Spørsmålet om man har grunn til å overlate etiske beslutninger til moralske eksperter har vært gjenstand for en god del filosofisk diskusjon de siste årene, under overskrifter som «moral testimony» og «moral deference». Denne diskusjonen har frembragt flere verdier som muligens går tapt hvis vi overlater etikken til eksperter. Noen av verdiene som har vært trukket frem som (mer eller mindre) inkompatible med å overlate etikken til andre, er:

- **Autonomi.** Mange har et ideal om at man skal være autonom, i den forstand at man selv skal gjøre seg opp en mening om hvordan man skal handle, ikke minst i sentrale moralske spørsmål, og handle deretter. Men man er ikke autonom, hvis man blindt følger andres moralske anbefalinger. Da er man, skriver Robert Paul Wolff, ikke noe bedre enn et lite barn.
- **Moralsk forståelse.** Alison Hills har argumentert for at et problem med å følge andres moralske anbefalinger blindt er at man da ikke *forstår* hvorfor det man gjør er det moralsk riktige. Og slik moralsk forståelse er viktig, skriver Hills, av flere grunner: Det er nødvendig for at vi skal gjøre det rette også i andre situasjoner, når eksperten ikke er tilgjengelig; det er nødvendig når vi skal begrunne våre handlinger overfor andre; det er nødvendig for at handlingene skal ha full moralsk verdi (da en handling ikke har full moralsk verdi hvis man bare gjør det rette uten å forstå hvorfor det er det rette); og det er nødvendig for at man skal kunne sies å være moralsk dydig.
- **Læring.** Det kan kanskje være riktig å overlate etiske beslutninger til etikere i noen situasjoner, men gjør man dette systematisk, vil man ikke utvikle sin egen evne til etisk refleksjon.
- **Autentisitet.** Knut Olav Skarsaune har nylig argumentert for at den som blindt følger andres råd om etiske spørsmål ikke vil ha evnen til autentisk samhandling med andre mennesker: Hvis naboen min inviterer meg på middag, ikke fordi han selv har kommet frem til at det er det rette å gjøre, men fordi en moralsk ekspert har fortalt ham det, kan ikke jeg på grunnlag av en slik middagsinvitasjon gjøre meg opp en mening om hva slags person min nabo er, noe som er nødvendig for å ha en autentisk relasjon til ham.

For hver av disse, og andre mulige verdier som påstås å ikke være kompatible med å automatisk følge moralske eksperters råd, kan man nok finne motargumenter. Man kan argumentere for at, forstått riktig, er ikke disse verdiene inkompatible med å følge etikkeksperters råd, slik for eksempel Gerald Dworkin har argumentert for at Wolffs forståelse av autonomi er for streng og at det er kompatible med autonomi å autonomt velge å følge andre.

Man kan også argumentere for at selv om dette er reelle verdier, og selv om de skulle være inkompatible med å følge etikkeksperters råd, vil det være situasjoner hvor så mye står på spill at man heller bør ofre disse verdiene enn ta sjansen på å handle galt ved å ikke følge etikkeksperter, som per definisjon har bedre sannsynlighet enn en selv for å finne ut hva som er det moralsk rette.

Dette er ikke stedet for å gi en grundigere gjennomgang av den rike nyere litteraturen om «moral deference». Poenget mitt her er bare å peke på at selv om man kan vise at det finnes eksperter, at vi kan identifisere hvem etikkeksperter er, og at vi kan finne ut hvilken ekspert som med størst sannsynlighet har rett, er det fortsatt ikke gitt at vi skal overlate etikken til etikkerne. (Det kan imidlertid være verdt å merke seg at de ovennevnte verdiene kanskje først og fremst er verdier for individer: De gir gode grunner for at enkeltindivider ikke skal overlate etikken til etikere. Men det er ikke sikkert at de gir like gode grunner til at institusjoner, som for eksempel Oljefondet, ikke skal overlate etikken til etikere – selv om parallelle argumenter, både knyttet til demokratiske verdier og til viktigheten av at institusjonene begrunner sine beslutninger, nok kan finnes.

Hvordan bruke moralske eksperter på en god måte?

Hva skal vi da med moralske eksperter? Er det noen grunn til å utdanne moralfilosofier og betale for deres forskerkarriere med offentlige midler, hvis vi uansett ikke skal lytte til deres råd? Heldigvis er det det. Én grunn er at etikkforskning – forsøket på å finne korrekte prinsipper og teorier i etikken – kan ha en egenverdi, selv om den ikke skulle ha noen praktisk verdi, på samme måte som høyere matematikk kan ha egenverdi uavhengig av dens praktiske anvendelse. En annen grunn er at de egenskaper som blant annet Singer har pekt på som egenskaper som gjør det mer sannsynlig at man treffer rette moralske beslutninger – evnen til å argumentere, forståelse av moralske begreper, osv. – er noe alle kan tilegne seg til en viss grad, og moralfilosofier er (kanskje) de som er best egnet til å lære bort disse evnene.

Men også i møte med helt konkrete etiske utfordringer, har etikkeksperter en rolle å spille. Hva den rollen er, ser vi ved å gå tilbake til beskrivelsen jeg ga av hva det innebærer å «overlate etikken til etikere», altså å automatisk følge etikernes råd om hva som er riktig å gjøre. Kontrasten er at man lytter til etikernes råd, vurderer dem og tar dem i betraktning i sin egen beslutningsprosess. I sistnevnte tilfelle, hvis man skulle ende opp med å handle slik etikeren anbefaler, gjør man ikke det *fordi* hen er etiker og derfor må antas å ha rett, men fordi man selv bedømmer at de argumentene hen gir er overbevisende. Samtidig er det grunn til å tro at ens beslutninger blir bedre enn de ellers ville ha vært, fordi etikkeksperter (nettopp fordi hen er ekspert) kan antas å bringe til torgs gode råd og argumenter som man ikke ville ha kommet frem til på egen hånd. En slik bruk av etikere som rådgivere har derfor mye for seg.

Dette er selvfølgelig en mye mer krevende måte å benytte seg av moralske eksperter på enn bare å blindt følge deres råd. Men man unngår på den måten de mulige kollisjonene med andre verdier – moralsk forståelse, autonomi, osv. – som jeg nevnte ovenfor. Det er kanskje mindre åpenbart at man unngår problemet med å identifisere eksperter: selv om man bare skal ta ekspertens råd i betraktning ønsker man jo at den man lytter til faktisk er en ekspert og, hvis det er uenighet mellom eksperter, at hen er en ekspert som har rett. Ellers vil man sløse bort mye tid på å vurdere råd som viser seg å være dårlige. Og, mer alvorlig: man vil kanskje ikke evne å se at rådene er dårlige, og la seg overbevise av argumenter som ser gode ut, men som egentlig ikke er det. (En beslektet fare er at etikere argumenter er så teknisk kompliserte at man rett og slett ikke klarer å bedømme dem selv.) Denne faren kan sannsynligvis ikke elimineres helt. Men den er mindre enn faren ved å handle feil fordi man blindt følger rådene til feil ekspert, eller til en som overhodet ikke er noen ekspert.

Om disse mulige farene også ved kun å ta etikkeksperterens råd i betraktning er større enn de mulige fordelene ved at man får nyttige innspill til den moralske beslutningsprosessen av å høre på eksperter, er noe som krever ytterligere diskusjon. Mye mer kan og bør derfor sies om hvordan etikere best kan brukes når man skal treffe moralske beslutninger. Sannsynligvis drøftes dette best ved å bevege seg ned fra det relativt abstrakte planet diskusjonen i denne artikkelen har vært på til å se på ulike konkrete kontekster, og på hvilken rolle etikere kan ha i for eksempel etiske komiteer, styrever (for å gå tilbake til Kvalnes' opprinnelige eksempel) og andre sammenhenger der moralske beslutninger treffes. Men det får bli i en annen artikkel; i denne artikkelen har jeg nøydd meg med å argumentere for at hvorvidt man bør overlate etikken til etikere avhenger av mer enn hvorvidt etikere er moralske eksperter.

Noter

